

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (1849) ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ

Ἡ πόλη τῶν Σερρῶν ὑπέφερε ἀρκετές φορές ἀπό μεγάλες πυρκαγιές, ἀπό τίς ὁποῖες ὅμως οἱ πιό καταστρεπτικές ὑπῆρξαν ἐκεῖνες τοῦ 1849 καί τοῦ 1913¹. Οἱ συγκεκριμένες πυρκαγιές προκάλεσαν, ὅπως εἶναι ὡς τώρα γνωστό, τήν καταστροφή τοῦ ἴδιου ἀριθμοῦ οἰκιῶν -τεσσάρων χιλιάδων. Ὡστόσο, ἡ πρώτη διαφοροποιεῖται σημαντικά ἀπό τή δεύτερη «γιατί, ἐκτός ἀπό τήν καταστροφή τῶν τεσσάρων χιλιάδων οἰκιῶν τῆς πόλης [...]», ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Ν. Ζ. Νικολάου, «καταστράφηκαν μαζί μ' αὐτές καί τά οἰκογενειακά κειμήλια πού συσσωρεύθηκαν στό διάστημα αἰῶνων, ὅπως ἐπίσης τά περισσότερα παλιά μνημεῖα τῆς πόλης, πού ἄντεξαν τήν περίοδο τῆς δουλείας, καί χάθηκαν ἔτσι γιά πάντα πολύτιμες ἱστορικές πηγές»². Τή σημασία τῆς πυρκαγιᾶς τοῦ 1849 γιά τήν ἱστορία τῶν Σερρῶν παρουσίασε σέ ἰδιαίτερη μελέτη, πρῖν ἀπό μερικά χρόνια, ὁ ἴδιος σερραῖος ἱστορικός· παράλληλα, στή μελέτη αὐτή ὁ Νικολάου συγκέντρωσε καί ἐπεξεργάστηκε ὅλες τίς διαθέσιμες πληροφορίες γιά τό ἄλεθριο γεγονός καί -σέ συνδυασμό μέ χαρτογραφικό καί φωτογραφικό ὑλικό- προσδιόρισε τήν ἔκτασή τοῦ πυρκαυστοῦ τότε τμήματος τῆς πόλης.

Γιά τήν πυρκαγιά τοῦ 1849 διαθέτουμε ἐλάχιστες πληροφορίες, οἱ ὁποῖες προέρχονται κυρίως ἀπό μοναστηριακά ἀρχεῖα· ἀκριδέστερα πρόκειται γιά σύντομες ἀναφορές τοῦ γεγονότος σέ ἐνθυμήσεις χειρογράφων τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, στήν ἀλληλογραφία μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί σέ μελέτες τῶν τελῶν τοῦ 19ου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰῶνα γιά τήν περιοχή τῶν Σερρῶν³. Τίς πληροφορίες αὐτές ἐπιβεβαιώνουν καί

1. Βλ. κυρίως Δ. Μέλφος, «Ἡ μεγάλη πυρκαϊά τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν τῆς 28 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1849», *Σερραϊκόν Ἡμερολόγιον* 1939, σ. 61-62. Π. Θ. Πέννας, «Τό Χρονικόν τῆς φωτιᾶς», ἐφ. *Πρόσδος* (Σέρρες, 28-29 Ἰουνίου 1952) καί ἐπανεκδόση στά *Σερραϊκά Χρονικά* 9 (1982-1983) 179-184. Ν. Ζ. Νικολάου, «Ἡ μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1849», *Σερραϊκά Ἀνάλεκτα* 1 (1992) 136-151.

2. Νικολάου, ὅ.π., σ. 138.

3. Στό ἴδιο, ὅ.π., σ. 139-141.

συμπληρώνουν, ή θέτουν σέ άμφισβήτηση, οί μαρτυρίες, τίς όποίες έντοπίσαμε πρόσφατα κατά τήν έρευνά μας στά γαλλικά Διπλωματικά Άρχεία.

Πιο συγκεκριμένα, στήν άλληλογραφία του γάλλου προξένου τής Θεσσαλονίκης Toppel μέ τόν πρεσβευτή τής Γαλλίας στήν Κωνσταντινούπολη Aurick είναι συνημμένο τό αντίγραφο μιάς έκθεσης του προξενικού αντιπροσώπου τής ίδιας χώρας στίς Σέρρες Ίωάννη Σπόντη, ή όποία έξιτορεϊ λεπτομερώς τό γεγονός τής πυρκαγιιάς του 1849⁴. Ό συντάκτης τής έκθεσης γεννήθηκε τό 1797 στίς Σέρρες και ήταν γιός του εμπόρου Μιχαήλ Σπόντη, «βενετικής» –πιθανώς έπανησιακής– καταγωγής, ό όποιος είχε εγκατασταθει στήν πόλη τό 1788 και είχε διατελέσει επίσης προξενικός αντιπρόσωπος τής Γαλλίας⁵. Ό Ί. Σπόντης δέν ήταν λοιπόν μόνο προξενικός υπάλληλος τής Γαλλίας στίς Σέρρες, αλλά και γόνος μιάς σημαντικής εμπορικής οικογένειας τής πόλης· έτσι ή έκθεσή του για τήν πυρκαγιά του 1849 δέν άποτελει μόνο μιά γραφειοκρατική πράξη για τήν ένήμερωση του προϊστάμενου του στή Θεσσαλονίκη, αλλά και τή μαρτυρία ένός κατοίκου, ό όποιος είδε νά άποτεφρώνεται σέ μικρό χρονικό διάστημα τό πατρικό σπίτι του, τό εργαστήριό του, τά οικογενειακά κειμήλιά του, τά προσωπικά αντικείμενά του και, όπως ό ίδιος αναφέρει χαρακτηριστικά, «[...] έμεινα μόνο μέ τά ρουχία πού φορώ στήν πλάτη, τό ίδιο και ή οικογένειά μου, στερούμενος άκόμη και τόν έπιούσιο [...]».

Άνεξάρτητα από τήν έκθεση του Σπόντη, ή ίδια ή άλληλογραφία του γάλλου προξένου τής Θεσσαλονίκης Toppel εμπλουτίζει τίς πληροφορίες

4. Archives Diplomatiques de Nantes (στό έξής A.D.N.), Constantinople, D, Salonique (1844-1852), αντίγραφο τής έκθεσης του Ί. Σπόντη στά ιταλικά, Σέρρες, 17 Ίουλίου 1849, συνημμένο στήν έπιστολή του Toppel προς τόν Aurick, Θεσσαλονίκη, 25 Ίουλίου 1849. Η έκθεση του Ί. Σπόντη δημοσιεύεται στό τέλος του άρθρου μας και γι' αυτόν τό λόγο στό έξής δέν παραπέμπουμε σ' αυτήν.

5. A.D.N., Constantinople, D, Salonique (1803-1829), «État des résidents français et autres sujets de Sa Majesté Impériale et Royale en cette ville de Cérés» του Μ. Σπόντη, Σέρρες, 14 Αύγουστου 1810, συνημμένο στήν έπιστολή του Clairambault προς τόν Latour-Maubourg, Θεσσαλονίκη, 17 Αύγουστου 1810. Στήν καταγραφή αυτή των γάλλων υπηκόων στίς Σέρρες, τό 1810, πληροφοροσύμαστε ακριβώς ότι ό Μ. Σπόντης κατοικούσε στίς Σέρρες είκοσιδύο χρόνια και ότι ό Ί. Σπόντης είχε ήλικία δεκατριών ετών μέ βάση τίς πληροφορίες αυτές ύπολογίζουμε τό έτος γέννησης του Ί. Σπόντη και τό έτος έγκατάστασης του Μ. Σπόντη στίς Σέρρες. Για τό Μ. Σπόντη και τό γαλλικό προξενικό πρακτορείο στίς Σέρρες βλ. επίσης Κ. Ά. Βακαλόπουλος, «Γάλλοι έμποροι τής Θεσσαλονίκης στά τέλη του 18ου και άρχές του 19ου αιώνα», Μακεδονικά 18 (1978) 293-295 και του ίδιου, «Τά γαλλικά προξενικά πρακτορεία τής Θεσσαλονίκης στά 1795», Μακεδονικά 19 (1979) 417-420.

μας γιά τήν πυρκαγιά τοῦ 1849 στίς Σέρρες καί μᾶς ἐπιτρέπει νά ἐξετάσουμε τό συγκεκριμένο γεγονός πέρα ἀπό τά στενά τοπικά ὄρια του. Πρὶν προχωρήσουμε ὅμως σ' αὐτό, θεωροῦμε πρωταρχικό νά παραβάσουμε τά νέα στοιχεῖα μέ τίς ἤδη γνωστές πληροφορίες γιά τό γεγονός.

Ἡ πυρκαγιά ἐκδηλώθηκε στήν πόλη τῶν Σερρῶν τό βράδυ -γύρω στίς ὀκτώ ἢ ὦρα- τῆς 10ης Ἰουλίου 1849⁶. Σύμφωνα μέ τήν ἐνθύμηση ἑνός χειρογράφου τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἡ φωτιά περιοριζόταν ἀρχικά στό μουσουλμανικό κεντρικό νεκροταφεῖο τῶν Σερρῶν καί, ὅπως ὑποθέτει ὁ Ν. Ζ. Νικολάου, τήν ἐξάπλωσή της στό μεγαλύτερο τμήμα τῆς πόλης προκάλεσε πιθανόν δυνατός ἄνεμος καί ἡ ἀπουσία πυροσβεστικῆς ὑπηρεσίας⁷. Οἱ ὑποθέσεις τοῦ σερραίου ἱστορικοῦ ἐπιβεβαιώνονται ἀπό τίς μαρτυρίες τοῦ γαλλικοῦ ἀρχεδιακόνου ὕλικου· ἀκριβέστερα, ὁ Ἰ. Σπόντης σημειώνει ὅτι ἡ πυρκαγιά συνοδευόταν ἀπό δυνατό ἄνεμο καί ὁ Toppel ἐπισημαίνει τήν ἀπουσία πυροσβεστικῶν ἀντλιῶν καί μέσων πυροπροστασίας στίς Σέρρες, ὅπου «*πυρκαγιά [...] δέν εἶχε σημειωθεῖ ἐδῶ καί πολλά χρόνια*»⁸. Τόσο ὅμως ὁ γάλλος πρόξενος τῆς Θεσσαλονίκης ὅσο καί ὁ ἀντιπρόσωπός του στίς Σέρρες μαρτυροῦν ὅτι ἡ φωτιά δέν ἐστιαζόταν ἀρχικά σ' ἓνα σημεῖο, ἀλλά ἐκδηλώθηκε ταυτόχρονα σέ πολλά καί ἀπομακρυσμένα μεταξύ τους σημεῖα τῆς πόλης⁹: πρέπει μάλιστα νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Toppel δέν ἐπαναλαμβάνει τίς πληροφορίες τοῦ σερραίου ὑπαλλήλου του, ἀλλά ἐνημερώνει τό γάλλο πρεσβευτή στήν Ὑψηλή Πύλη γιά τήν πυρκαγιά, μερικῆς μέρες πρὶν νά λάβει τήν ἐκθεση τοῦ Σπόντη, καί προφανῶς μεταφέρει τίς μαρτυρίες ἄλλων προσώπων.

Οἱ μαρτυρίες γιά τήν ταυτόχρονη ἐκδήλωση τῆς φωτιᾶς σέ διάφορα σημεῖα τῆς πόλης ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ πυρκαγιά τοῦ 1849 δέν ἀποτελοῦσε τυχαῖο γεγονός, ὅπως θεωρεῖ πιθανότερο ὁ Νικολάου¹⁰, ἀλλά ὅτι ἐπρόκειτο γιά ἐμπρησμό, ὅπως θά δοῦμε καί στή συνέχεια, καί συνεπῶς ἡ πυρκαγιά τοῦ 1913 δέν ἦταν ἡ μοναδική ὀργανωμένη πυρπόληση στήν ἱστορία τῶν Σερρῶν. Πάντως, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν τρόπο ἐκδήλωσης τῆς φωτιᾶς, τό

6. Ἡ διαφορετικὴ γνωστὴ ἡμερομηνία γιά τήν ἐκδήλωση τῆς πυρκαγιᾶς, δηλ. 28 Ἰουνίου 1849, ἐξηγεῖται ἀπό τὴ χρησιμοποίηση τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου σὰ μοναστηριακά ἔγγραφα.

7. Νικολάου, *ὁ.π.*, σ. 139.

8. A.D.N., Constantinople, D, Salonique (1844-1852), ἐπιστολὴ τοῦ Toppel στὸν Aupick, Θεσσαλονίκη, 18 Ἰουλίου 1849.

9. Στὸ ἴδιο, *ὁ.π.*

10. Νικολάου, *ὁ.π.*, σ. 138-139, 142.

κακό έξαπλώθηκε, όπως αναφέρει ο Ί. Σπόντης, από τη «μεγάλη άνοησία» του καϊμακάμη· ο τότε διοικητής των Σερρών, όπως εξηγεί ο αυτόπτης μάρτυρας, είχε συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις κατάσβεσης της πυρκαγιάς στην περιοχή των μουσουλμανικών καταστημάτων και είχε αφήσει άπροστάτευτες τις χριστιανικές συνοικίες.

Η πυρκαγιά διήρκησε περίπου ένα εικοσιτετράωρο και στο διάστημα αυτό καταστράφηκαν, σύμφωνα με μία έπιστολή του βατοπεδινού μοναχού Νικηφόρου, τέσσερις χιλιάδες σπίτια και καταστήματα και δεκατρείς εκκλησίες. Με βάση τα συγκεκριμένα στοιχεία ο Ν. Ζ. Νικολάου θεωρεί την πυρκαγιά του 1849 τό ίδιο καταστρεπτική μέ εκείνη του 1913 και έντοπίζει τις κατεστραμμένες εκκλησίες¹¹. όμως, τά άριθμητικά δεδομένα των έγγραφων των γαλλικών Διπλωματικών Άρχείων παρουσιάζουν μία διαφορετική εικόνα της καταστροφής.

Πιο συγκεκριμένα, ο πρόξενος της Γαλλίας στη Θεσσαλονίκη έκτιμά ότι έγιναν παρανάλωμα της φωτιάς τρείς χιλιάδες από τό σύνολο των πέντε χιλιάδων σπιτιών των Σερρών –ανάμεσά τους και ή μεγαλοπρεπής κατοικία του διοικητή– και ότι συνεπώς καταστράφηκαν τά δύο τρίτα της πόλης¹². τόν ίδιο άριθμό κατεστραμμένων σπιτιών –και μάλιστα χριστιανικών¹³– μάς δίνει και ο προξενικός άντιπρόσωπος της Γαλλίας στις Σέρρες, αλλά γράφει επίσης ότι άποτεφρώθηκαν και τρείς χιλιάδες καταστήματα. Μήπως λοιπόν θά πρέπει νά θεωρήσουμε την πυρκαγιά του 1849 τή μεγαλύτερη στην ιστορία των Σερρών, άφοϋ ο συνολικός άριθμός των κατεστραμμένων σπιτιών και καταστημάτων άνερχόταν, σύμφωνα μέ τήν έκτίμηση του Ί. Σπόντη, στις έξι χιλιάδες;

Όσον άφορα τά κατεστραμμένα θρησκευτικά ιδρύματα, ο σερραϊός έμπορος δέν προσδιορίζει τόν άριθμό τους, αλλά κάνει λόγο για πολλές εκκλησίες και τεμένη και μνημονεύει ιδιαίτερα τό μητροπολιτικό ναό των Άγίων Θεοδώρων: «τό παλαιό και όνομαστό μνημείο της ελληνικής μητρόπολης, πού άνεγέρθηκε έδω και 800 χρόνια, κατασκευάστηκε όλο από πέτρα και ήταν μολυδοσκεπάστο». Στο ίδιο ζήτημα ο Toppel είναι περισσότερο ακριβολόγος και σημειώνει ότι καταστράφηκαν δέκα εκκλησίες και πέντε τεμένη¹⁴. ο άριθμός αυτός των κατεστραμμένων εκκλησιών δέν απέ-

11. Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 138-143.

12. A.D.N., *ό.π.*

13. Η διευκρίνιση αυτή δίνεται σέ άλλο σημείο της έκθεσης του Ί. Σπόντη, στο οποίο αναφέρεται συγκεκριμένα: «[...] μή έχοντας μείνει ούτε έργαστήριο ούτε καταστήματα ούτε ελληνικό σπίτι, μέ εξαίρεση μιας εκατοντάδας ελληνικών σπιτιών στη συνοικία πού κατοικώ, άλλες τόσες έβραϊκές και τά τουρκικά σπίτια [...]».

14. A.D.N., *ό.π.*

χει πολύ ἀπό ἐκεῖνον, τόν ὁποῖο μᾶς δίνει ὁ μοναχός Νικηφόρος, δηλ. δεκατρεῖς ἐκκλησίες, ἐνῶ δέν γνωρίζαμε ὡς τώρα πόσα ἦταν τά κατεστραμμένα τεμένη¹⁵.

Τό οἰκονομικό κόστος τῶν ζημιῶν αὐτῶν -συμπεριλαμβανομένων καί τῶν καμένων ἐμπορευμάτων- ὑπολογιζόταν τότε στή Θεσσαλονίκη σέ 70.000.000 πιάστρα¹⁶. στίς ἴδιες τίς Σέρρες τό τελωνεῖο ἐκτιμοῦσε τίς ζημιές ἀπό 20.000.000 ἕως 30.000.000 φιορίνια¹⁷. Ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ποσοτικές ἐκτιμήσεις, οἱ ζημιές ἦταν τεράστιες καί ἀνεπανόρθωτες καί, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ γάλλος πρόξενος τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ἀντίκτυπός τους εἶχε γίνει ἰδιαίτερα αἰσθητός καί στή μακεδονική πρωτεύουσα, τῆς ὁποίας τό ἐμπόριο ἦταν ἄρρηκτα συνδεδεμένο μέ τίς Σέρρες¹⁸. Μέ τήν πυρκαγιά τοῦ 1849, ὅπως διαπιστώνει ἕνας σύγχρονος μάρτυρας, ἡ ἐμπορική -ἰδιαίτερα ἡ εἰσαγωγική- κίνηση τῆς πόλης μειώθηκε σημαντικά καί ἡ ἀνοδική πορεία τοῦ ἐμπορίου τῶν Σερρῶν διακόπηκε ξαφνικά¹⁹. Πῶς θά μπορούσε ἄλλωστε τό καταστροφικό γεγονός νά μὴν ἐπηρεάσει τήν οἰκονομική ζωή τῆς πόλης, καθῶς, ὅπως γράφει χαρακτηριστικά ὁ Σπόντης, «[...] αὐτοὶ οἱ καημένοι οἱ ἔμποροι εἶναι ἐκτός ἑαυτοῦ, ἀφοῦ ἔχασαν σπίτια, καταστήματα καί τά πάντα, καί μέ δυσκολία μπορεῖ κανεῖς νά βρεῖ ψωμί, ἔχοντας μείνει δύο φοῦρνοι συνολικά»;

Μετά τήν κατάσβεση τῆς πυρκαγιᾶς οἱ ἀρχές τῶν Σερρῶν διεξήγαγαν ἔρευνες γιά τόν ἐντοπισμό τῶν ἐμπρηστῶν, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι ἦταν ἀρκετοί, καθῶς ὁ Ἰ. Σπόντης ἀναφέρει ὅτι οἱ τοπικές ἀρχές συνέλαβαν τήν ἐπόμενη μέρα δεκαἕξι ἄτομα. Ὁ σερραῖος ἔμπορος σημειώνει ἐπίσης ὅτι οἱ ἐμπρηστές ἦταν, σύμφωνα μέ πολλές μαρτυρίες, μουσουλμάνοι· ἄλλωστε ἕναν ἀπό τούς ἐμπρηστές εἶχε δεῖ καί ἡ ἴδια ἡ σύζυγός του. Τήν ἴδια στιγμή ὁ προξενικός ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας ἔτρεξε νά καταγγεῖλει τό γεγονός

15. Νικολάου, ὄ.π., σ. 141.

16. A.D.N., ὄ.π.

17. Τό ὄνομα φιορίνι ἀποδίδεται κυρίως στά αὐστριακά φιορίνια, τῶν ὁποίων ἡ ἰσοτιμία μέ τό ὀθωμανικό πιάστρο δέν ἦταν σταθερή. Οἱ πληροφορίες γιά τήν ἰσοτιμία τῶν δύο νομισμάτων εἶναι ἀποσπασματικές· ἔτσι γνωρίζουμε ὅτι 1 φιορίνι ἀντιστοιχοῦσε, τό 1826, σέ 5 πιάστρα. Βλ. Ε. Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα. Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων στόν βενετοκρατούμενο καί τουρκοκρατούμενο ἑλληνικό χώρο, 15ος-19ος αἰ.*, (Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, ἀρ. 58), Ἀθήνα 1996, σ. 162-164, 237-238.

18. A.D.N., ὄ.π.

19. G. Ioannidou-Bitsiadou, «Le rôle commercial de Serrès au milieu du XIXe siècle dans l'espace balkanique», *Βαλκανική Βιβλιογραφία* 6 / παράρτημα (1977) 169-173.

αυτό στο διοικητή τῶν Σερρῶν, ἀλλά δέν μπόρεσε νά τόν συναντήσει· ὁ Σπόντης ἀπηύθυνε τότε τήν καταγγελία του στόν ἀντιπρόσωπο τοῦ καϊμακάμη, ἀλλά ὁ τελευταῖος ἰσχυρίστηκε ὅτι τήν πυρκαγιά τήν προκάλεσαν οἱ Ἕλληνες καί οἱ «Φράγκοι».

Ὅσον ἀφορᾶ τά κίνητρα τῶν ἐμπρηστῶν, ὁ Ἰ. Σπόντης τά ἀποδίδει στήν κακοβουλία –«*gente maligna*»– καί μοιάζει νά ἐκφράζει τή γενική ἄποψη· στήν προφορική παράδοση τῆς ἄποψης αὐτῆς πιθανῶς βασίζεται καί ἡ ἀναφορά τοῦ Δ. Μέλφου ὅτι ἡ πυρκαγιά ὀφειλόταν στό φθόνο ἐχθρῶν γιά τόν πλοῦτο τῶν ἐλλήνων σερραίων ἐμπόρων²⁰. Πάντως, ὁ «φθόνος» φαίνεται ὅτι δέν περιοριζόταν τότε μόνο στίς Σέρρες, ἀφοῦ στή Θεσσαλονίκη, τήν ἴδια περίοδο, πυρκαγιές ἀποδίδονταν ἐπίσης στήν κακοβουλία – «*malveillance*»· συγκεκριμένα, ὁ Toppel ἐνημερώνοντας τόν προϊστάμενό του στήν Κωνσταντινούπολη γιά τήν πυρκαγιά τῶν Σερρῶν, γράφει ὅτι δύο πυρκαγιές –περιορισμένης ἔκτασης– εἶχαν ἐκδηλωθεῖ στό φραγκομαχαλά τῆς Θεσσαλονίκης στίς 14 καί στίς 19 τοῦ ἴδιου μήνα, ὅτι οἱ κάτοικοι ἀνέμεναν τήν ἐκδήλωση καί ἄλλων πυρκαγιῶν καί ὅτι ὁ διοικητής εἶχε λάβει προστατευτικά μέτρα²¹. Τό κακό ὅμως δέν σταματοῦσε στίς Σέρρες καί στή Θεσσαλονίκη: «*Μέ βεβαιώνουν –συνεχίζει ὁ γάλλος πρόξενος– ὅτι πυρκαγιές ξέσπασαν σέ πολλές μικρές πόλεις τῆς Μακεδονίας, στό Μελένικο, στό Δεμίρ-Χισάρ, μεταξύ ἄλλων, οἱ ὁποῖες ὡς σήμερα δέν εἶχαν γνωρίσει αὐτή τή μάστιγα*»²².

Οἱ πυρκαγιές ἀποτελοῦσαν, λοιπόν, τόν Ἰούλιο τοῦ 1849, μάστιγα γιά πολλές μακεδονικές πόλεις καί τό γεγονός αὐτό δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀπλή σύμπτωση. Οἱ τυχαῖες πυρκαγιές δέν ἐξαπλώνονται ἀσφαλῶς μέ τή μορφή ἐπιδημίας· οἱ ἐμπρηστοί ὅμως μποροῦν νά ἀποκτήσουν «ἐπιδημικό» χαρακτήρα, ἄν οἱ κατά τόπους ἐμπρηστες ἐξωθοῦνται στίς πράξεις τους ἀπό τοὺς ἴδιους κοινωνικούς λόγους. Στήν περίπτωση τῆς Θεσσαλονίκης οἱ μαρτυρίες ὑποδηλώνουν ὅτι τά αἷτια τῶν ἐμπρησμῶν ἦταν κοινωνικά καί οἰκονομικά· ἀκριβέστερα, ὁ γάλλος πρόξενος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τά προστατευτικά μέτρα τοῦ διοικητῆ τῆς πόλης εἶχαν ληφθεῖ ἐναντίον τῶν «κακοποιῶν καί τῆς κατώτερης τάξης, ἡ ὁποία δέν ἔχει παρά νά ἐπωφεληθεῖ ἀπό τίς πυρκαγιές, ἀφοῦ λεηλατεῖ τά σπίτια καί τά καταστήματα καί ἀποκομίζει πάντοτε κάποια λεία ἀπό τά δυστυχή θύματα τῆς πυρκαγιᾶς»²³. Νά

20. Μέλφος, ὅ.π., σ. 61-62.

21. A.D.N., Constantinople, D, Salonique (1844-1852), ἐπιστολές τοῦ Toppel στόν Aupick, Θεσσαλονίκη, 18 καί 25 Ἰουλίου 1849.

22. A.D.N., ὅ.π., ἐπιστολή τοῦ Toppel στόν Aupick, Θεσσαλονίκη, 25 Ἰουλίου 1849.

ὑποθέσουμε, λοιπόν, ὅτι καί στίς ἄλλες μακεδονικές πόλεις οἱ ἐμπρησμοί ὀφείλονταν στά κατώτερα κοινωνικά στρώματα καί τά ἄλλα «κακοποιά» στοιχεῖα πού ἐξαιτίας τῆς οἰκονομικῆς ἐξαθλίωσής τους λεηλατοῦσαν τά καμένα σπίτια καί καταστήματα τῶν εὐπορων συμπολιτῶν τους;

Τό θέμα παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον καί φαίνεται νά σχετίζεται μέ τίς κοινωνικές καί οἰκονομικές συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Ἡ μελέτη του ἀπαιτεῖ διεξοδικότερη ἐρευνα τοῦ ἀρχεῖκου ὑλικοῦ γιά τόν ἐντοπισμό ὅλων τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν καί ξεφεύγει ἀπό τους στόχους τοῦ ἀρθρου μας· κύριος σκοπός μας ἦταν ἐδῶ νά ἐμπλουτίσουμε τίς μαρτυρίες γιά τή μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1849 στίς Σέρρες καί νά ὑποδείξουμε τήν ἀνάγκη τῆς μελλοντικῆς ἐξέτασης τοῦ γεγονότος ὡς φαινομένου τῆς τότε ὀθωμανικῆς κοινωνίας. Ἡ πυρπόληση τῶν Σερρών, στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, δέν ἀποτελεῖ μόνο ζήτημα τῆς τοπικῆς ἱστοριογραφίας.

23. A.D.N., ὁ.π., ἐπιστολή τοῦ Toppel στόν Aurick, Θεσσαλονίκη, 18 Ἰουλίου 1849.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Ι. ΣΠΟΝΤΗ*

Archives Diplomatiques de Nantes
Ambassade de Constantinople, sirie D, Salonique (1844-1852)

Serres li 17 Luglio 1849

Illustriss(i)mo Signor Console!

Ah! Disgraziatamente ai 10 del cor(ren)te mese, di notte tempo, verso, le otto ore P(ost) M(eridien), tutt'ad un tratto incominciò qui, da diverse parte della citt?, un terribile incendio, con un forte vento, che incessantem(en)te durò quasi 24 ore, nel qual intervallo, con massimo spavento di tutti questi abitanti, furoro vittime delle fiamme di tale ardenti (e) rassomigliante ad una tempesta di mare, incendio, circa 3/ mila botteghe, un numero eguale di case, fra le quali la mia casa paterna, et fra molte chiese greche, (e) moschee, il vecchio e rinomato monumento del duomo greco, eratto dappoi 800 anni fabricato tutto di pietra (e) coperto di piombo, et finalmente fra i moltissimi magazzini di pietra divorate da tale grand incendio, fu intieram(en)te distrutto anche il magazzino di pietra di quest'uff(ici)o consolare, con tutti i contenutivi rispettivi oggetti registri, archivii, istruzioni, passaporti, varie carte e documenti, diversi depositi, varie carte, et depositi di danaro, fra i quali anche il deposito della moneta spettante al defunte Gio(rg)io Corinthio, protetto francese, conform[...] prevenuto le anterioremente, una partita merci p(er) conto di codesto Sig(no)r Giov(an)ni Wessely, con più di tutti gli effetti di valore, miei e della mia consorte giaché dell'anno scorso che mi transferì in Melenico, avendo translocato della mia casa d'abitazione tutt quello che ne avevo d'argenteria, gioie della mia consorte, mobiglie di casa stransportabili, abiti di costo della mia moglie et miei, tutto questo l'avevo custodito in maga-

* Στή δημοσίευση τοῦ κειμένου διατηρεῖται ἡ στίξη καί ἡ ὀρθογραφία τοῦ χειρογράφου· οἱ συντομογραφίες ἀναλύονται ἐντός παρενθέσεων. Στό σημεῖο αὐτό θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω τήν ἱστορικό κυρία Μαρία Μελέντη γιά τήν πολύτιμη βοήθειά της στή μεταγραφή τοῦ κειμένου.

zzino, (e) non avevo lasciato in casa altre che quello d'uso ordinario; esiccome dopo il mio ritorno da Melenico, il nostro stato di salute è stato cattivo, come tuttora lo è, così non abbiamo pensato di far trasportare niente in casa; et sempre colla speranza che tutto trovassi gua[...]tito in magazzino di pietra, ma che tutto è stato divorato dall'incendio, in guisa che non mi rimase neppur della carta bianca p(er) scrivere, cosa veramente memorabile p(er) la città di Serres dacché venne fabbricata, non essendovi rimasto ni bottega, ni magazzini, ni casa greca, ad eccezione di qualche centinaio di case greche nel quartiere che abito, altrettante di ebraiche, et le case turche; e sembra che tale infortunio derivò da gente maligna, poiché il giorno dopo sono stati arrestati da parte di questa autorità locali 16 individui. Ma propriamente il male provenì della gran sciocchezza dell'attuale governatore di Serres non che dei partiti che ne ha contro di lui da parte dei Ottomani; il qual Kaimacam p(er) soccorrere le botteghe dei Turchi, ha tralasciato il resto che apparteneva ai Greci, in un tal modo, che non si trovava un'anima di Dio p(er) aiutare che piangendo la gente in mezzo alle stadi; correva p(er) trovar soccorso, e non vi era possibile di trovarsi un sol uomo. Di più che tutto è rielutto in cenere, ed hanno visto dei Turchi, che appositamente mettevano del fuoco nel quartiere greco, et ne hanno messi in diversi luoghi come pure nella mia casa che abito, et grazia alla mia consorte che ha vista un Turco di questi, et che sgidando spari all'alba dei 10 del corrente mese, perché correndo io nelle strade fra le fiamme p(er) trovare il Kaimakam a dirgliela, non le potei trovare, incontrando però il di lui Kehaya e parlandogli, gli dispiague, avendo risposto che i Greci e Franchi son i provocatori dell'incendio, e dacio Ella per immaginarsi la qualità del suo carattere; in somma noi siamo qui rovinati in generale, mentre 4 a 5 mila famiglia si trovano alla scoperta in campo, il douano vien calcolato da 20 a 30 milioni di fiorini, et questi poveri negozianti sono fuor di sé, poichè han perso case, magazzini, et tutto, e appena si può trovare del pane, essendo rimaste due forni in tutto. Io sono rimasto coi vestimenti soli che porto indosso, istessamente la mia famiglia, mancandomi per fino il quotidiano, quindi e che mi raccomando alla di Lei magnanimità, supplicandola inclinatamente a voler concepire pietà? p(er) un di Lei subalterno, che trovasi in uno stato deplorabile.

Quest'oggi tardi (setti)mo giorno dell'avvenuto incendio, malgrado le continue forti piogge, preserò fuoco alcune travi piantate nelle mura di questo famoso Besesten fabbricato di pietra et a volte, e fortunatamente

ch'era ancora giorno p(er) poter levare la gran quantit? di roba esistentevi, altrimenti andrebbe esser vittima giacché il di dentro di tale Besesten è tutto di legname.

Riverendola ossequiosam(en)te mi rossegno
di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma

Umiliss(i)mo et devo(tissi)mo servo
Signé ? l'original/ J. Sponty/.

Pour copie conforme ? l'original
Salonique, le 23 Juillet 1849
Le Drogman Chancelier du Consulat
Aug(us)te Battu.